

У Краіне знаёмых незнаёмцаў

Вучэбная праграма факультатыўных заняткаў для III–IV класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

Утверджена Президиумом Научно-методического совета при Министерстве образования Республики Беларусь по дошкольному, общему среднему, специальному образованию, социальной и воспитательной работе (протокол № 11 от 28.12.2018)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вывучэнне беларускай мовы ў школе прадугледжвае развіццё асобы навучэнца, яго культурных арыенціраў, творчых схільнасцей і здольнасцей да сацыяльнага самавызначэння. У адпаведнасці з ідэяй рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў агульнай сярэдняй адукацыі, у навучэнцаў павінна быць сфарміравана лінгвакультуралагічная кампетэнцыя, якая цесна звязана з моўнай і камунікатыўнай кампетэнцыямі і рэгулюе маўленчыя паводзіны чалавека. Лінгвакультуралагічная кампетэнцыя навучэнцаў-білінгваў патрабуе ўсведамлення імі кожнай з дзвюх дзяржаўных моў як нацыянальнай каштоўнасці, авалодання правіламі маўленчага этыкету, засваення нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай і рускай моў, якія сваім складам, значэннем і існаваннем адлюстроўваюць нацыянальную культуру (прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы, уласныя імёны і географічныя назвы, безэквівалентная лексіка і інш.).

Культуралагічнае значэнне фразеалагічных адзінак складаецца з некалькіх кампанентаў: 1) яны адлюстроўваюць маральныя нормы, прынятыя ў пэўным грамадстве; 2) часта маюць у сваім складзе назвы прадметаў матэрыяльнай культуры; 3) адлюстроўваюць нацыянальную культуру фактамі і з'явамі, на аснове якіх яны ўзніклі.

Фраземы не з'яўляюцца аб'ектам спецыяльнага вывучэння на ўроках беларускай мовы ў пачатковых класах. Разам з тым у падручніках па беларускай мове і літаратурным чытанні для II–IV класаў сустракаецца вялікая колькасць фразеалагізмаў, многія з якіх патрабуюць ад настаўніка спецыяльна арганізаванай работы, накіраванай як на тлумачэнне значэння моўных адзінак, так і на іх актывізацыю ў маўленні навучэнцаў. Аднак абмежаваны аб'ём вучэбнага часу не дазваляе вучням у дастатковай ступені пазнаёміцца з фразеалагічным багаццем беларускай мовы. Кампенсаваць гэта можна толькі за кошт гадзін, якія вызначаны вучэбным планам для правядзення факультатыўных заняткаў. Факультатыўныя заняткі даюць магчымасць навучэнцам паназіраць за

ўжываннем фразеалагічных адзінак у маўленні, навучыцца выкарыстоўваць іх у маўленчай практыцы, атрымаць лінгва- і этнакультуралагічную інфармацыю, засвоіць этыкетныя словы і выразы.

Мэта факультатыўных заняткаў — фарміраванне лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі навучэнцаў шляхам развіцця ў іх здольнасцей дарэчнага ўжывання фразеалагізмаў у маўленні і далучэння да культурных традыцый беларускага народа.

Задачы:

- узбагачаць слоўнік навучэнцаў найбольш частотнымі фразеалагізмамі;
- развіваць вобразнасць, ацэнчанасць, эмацыянальнасць маўлення навучэнцаў;
- вучыць правільна выкарыстоўваць засвоеныя фразеалагізмы ў розных сітуацыях зносін;
- развіваць творчы патэнцыял навучэнцаў;
- спрыяць асэнсаванню беларускай мовы як нацыянальнай каштоўнасці, сродку замацавання культурных традыцый беларускага народа;
- фарміраваць у навучэнцаў сістэму агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей.

Асноўнымі **крытэрыямі адбору матэрыялу** для факультатыўных заняткаў з'яўляюцца: а) адпаведнасць складанасці зместу навучання вучэбным і ўзростава-псіхалагічным магчымасцям навучэнцаў пачатковых класаў; б) нацыянальна-культурная адметнасць фразеалагізмаў; в) агульнаўжывальнасць, шырокая распаўсюджанасць фразем у вусным беларускім маўленні, іх сітуацыйная каштоўнасць; г) фразеалагічныя адзінкі павінны лёгка тлумачыцца праз падбор свабоднага сінанімічнага словазлучэння, у склад якога ўваходзіць знаёмая 9–10-гадовым навучэнцам лексіка; д) фраземы павінны дапамагчы фарміраваць у навучэнцаў сістэму агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей, нормы маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін.

Змест працы з фразеалагізмамі на факультатыўных занятках уключае:

- назіранні за выкарыстаннем фразеалагічных адзінак у мастацкіх тэкстах;
- тлумачэнне значэння фразеалагізмаў, якія актыўна выкарыстоўваюцца настаўнікам, бацькамі ў маўленні;

- знаёмства з этымалогіяй фразеалагізмаў, якія маюць яркую ўнутраную форму;
- практыкаванні на выкарыстанне фразеалагізмаў у маўленні;

- групоўка засвоеных фразеалагічных адзінак;
- супастаўленне эквівалентных фразеалагічных адзінак беларускай і рускай моў.

Змест факультатыўнага курса распрацаваны для навучэнцаў 3–4 класаў, разлічаны на 1 гадзіну на тыдзень.

Пэралік фразеалагізмаў, прызначаных для засваення на адных факультатыўных занятках, можа быць зменшаны настаўнікам з улікам магчымасцей вучняў кожнага канкрэтнага класа.

ЗМЕСТ ФАКУЛЬТАТЫЎНЫХ ЗАНЯТКАЎ

III КЛАС (34 гадзіны)

Уводзіны. (1 гадзіна)

Калейдаскоп дзіўных выразаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова вока. (1 гадзіна)

Пакажу вам з вока на вока, хто бліскае вачамі, не спускае вачэй, адводзіць вочы, не паказвае вачэй, у каго вока гарыць, вочы разбягаюцца, што вочы адбірае, кідаецца ў вочы, куды вочы глядзяць.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова вуха. (1 гадзіна)

Раскажу вам з вуха на вуха, хто навастрыў вушы, а хто і вухам не вядзе, хто тугі на вуха, каго за вушы не адцягнеш, каму ў адно вуха ўлятае, а ў другое вылятае, у чьіх вушах звоніць.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова рот. (1 гадзіна)

Раскажу вам, што просіцца ў рот, хто смяецца на ўвесь рот, каму палец у рот не кладзі, у каго рот да вушэй, макавай расінкі ў роце не было, турбот поўны рот, хто трымае рот на замку, а ў каго рот не закрываецца.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова язык. (1 гадзіна)

Пакажу вам, у каго язык доўгі, у каго востры язык, хто трымае язык за зубамі, у каго язык гладка ходзіць, а ў каго язык да зубоў прымёрз, калі язык не паварочваецца і ад чаго язык праглынеш.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова нос. (1 гадзіна)

Пакажу вам, каго водзяць за нос, хто вешае нос, хто высоўвае нос, а хто дзярэ нос, колькі гэта з вераб'ёў нос і з камароў нос, хто клею носам, як сустракаюцца нос у нос, што знаходзіцца перад носам, а што на носе.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова твар. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто бывае на адзін твар, сустракаецца твар у твар, каго ведаюць у твар, да каго паварочваюцца тварам, у каго выцягваецца твар, хто не ўдарыць тварам у гразь, што адбываецца перад тварам, каму што да твару, што сціраюць з твару зямлі.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы барада, вус(-ы), брыво. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто ў вус сабе не дзьме, а хто матае на вус, што бывае з барадой, пра каго кажуць самі з вусамі; хто і брывом не вядзе, пра што гавораць не ў брыво, а ў вока і што значыць у вусы пасміхацца.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы вусны, губы. (1 гадзіна)

Раскажу вам, калі вашымі вуснамі мёд піць, што перадаюць з вуснаў у вусны, пачуецца з першых вуснаў, на чьіх бывае вуснах і не сходзіць з вуснаў, у каго на вуснах мёд, а на сэрцы лёд, хто крывіць губы.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова зубы. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто вострыць зубы, загаворвае зубы, ні ў зуб нагой, калі зуб на зуб не пападае, смяюцца на ўсе трыццаць два зубы, што бывае на зуб, як гавораць праз зубы.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова горла. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто заняты па самае горла, сыты па горла, у каго горла шырокае, што валіцца цераз горла, калі камяк падступае да горла, як крычаць на ўсё горла.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова голас. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто павышае голас, падае голас, падобны голас у голас, прыходзіць у свінья галасы, як крычаць на ўвесь голас, у адзін голас, немым голасам, не сваім голасам.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова волас. (1 гадзіна)

Пакажу вам, што вісіць на валаску, хто рве на сабе валасы, бярэцца за чубы, бывае волас у волас, дажывае да сівых валасоў, у каго волас з галавы не ўпадзе, валасы становяцца дыбам, колькі гэта — ні на волас.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова галава. (1 гадзіна)

Раскажу вам, што прыходзіць у галаву, выходзіць або не выходзіць з галавы, хто марочыць галаву, ходзіць на галаве, складае галаву, ламае галаву, пасыпае галаву попелам, бывае на галаву вышэй, у каго светлая галава, галава варыць, галава садовая.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова лоб. (1 гадзіна)

Пакажу вам, як вочы на лоб лезуць, падстаўляюць свой лоб, сустракаюцца лоб у лоб, калі лоб трашчыць, у каго медны лоб, каму хоць ты ў лоб страляй, што на лбе не напісана, як гавораць у лоб.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова рука. (1 гадзіна)

Пакажу вам, як рукі грэюць, калі рука не падымаецца, на што трэба махнуць рукой, каго сустракаюць з распасцёртымі рукамі, носяць на руках, хто ламае сабе рукі, на ўсе рукі майстар, што робяць сваімі рукамі, калі як рукой зняло, плыве ў рукі, у каго залатыя рукі, да чаго рукой падаць, пра што даведваюцца з першых рук.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова пальцы. (1 гадзіна)

Пакажу вам, як абводзяць вакол пальца, што ведаюць як свае пяць пальцаў, на пальцах можна

пералічыць, на што глядзяць праз пальцы, каму пальца ў рот не кладзі, хто пальцам аб палец не ўдарыць, пападае пальцам у неба.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова плячо. (1 гадзіна)

Раскажу вам, як сякуць з пляча, паціскаюць плячамі, стаяць плячо да пляча, што за плячамі не носяць, у каго ёсць галава на плячах, касая сажань у плячах, хто падстаўляе плячо, у каго язык на плячо, быццам камень з плячэй зваліўся.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова нага. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто валіцца з ног, стаў на ногі, уцякае з усіх ног, ідзе нага за нагу, устаў не з той нагі, заўсёды на нагах, каго паставяць на ногі, у каго адна нага тут, другая там, куды нага не ступала.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы след. пяткі. (1 гадзіна)

Пакажу вам, у каго толькі пяткі блішчаць, душа ў пяткі схавалася, хто наступае на пяткі, ідзе след у след, следам за дзедам, напад на след, ловіць бягучага ваўка след, каго і след прастыў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова крок. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто робіць крок наперад, першыя крокі, не адступае ні на крок, ідзе сямімільнымі крокамі, знаходзіцца за два крокі, не дае кроку ступіць, набліжаецца крок за крокам, што знаходзіцца на кожным кроку, да чаго адзін крок.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова скура. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто дзеліць скуру незабітага мядзведзя, вылузваецца са скуры, каго называюць ваўком у авечай скуры, у каго скура ды косці, мурашкі бегаюць па скуры, на кім скура гарыць, што на сваёй скуры зведаць можна.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова спіна. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто паварочваецца спінай, паказвае спіну, хаваецца за спіну, не разгінае спіны, знаходзіцца за спінай, у каго мароз па спіне прабягае, мурашкі бегаюць па спіне, живот да спіны прырос, каму вецер у спіну.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова бок. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто абівае бакі, адлежвае бакі, бакі рве, ляжыць на баку, ідзе дзе бокам, дзе скокам, а хто адразу на бок, што вылазіць праз бок, знаходзіцца пад бокам.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова сэрца. (1 гадзіна)

Раскажу вам, як адкрываюць сваё сэрца, слухаюць з заміраннем сэрца, як камень з сэрца зваліўся, калі адлягае ад сэрца, сэрца абрываецца, сэрца спявае, кошкі на сэрцы скрабуць, чаго жадаюць ад шчырага сэрца, што бярэ за сэрца, робяць з лёгкім сэрцам.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы душа. дух. (1 гадзіна)

Раскажу вам, як выліваюць душу, адводзяць душу, калі душа не на месцы, душа ў пяткі схавалася, няма ні душы, што робяць з лёгкай душой, за мілую душу, чаго жадаюць з адкрытай душой, ад усёй ду-

шы, як бягуць што ёсць духу, пра што не ведаюць ні сном ні духам, ад каго няма ні слуху ні духу.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы сляза. плач. сліна. (1 гадзіна)

Раскажу вам, як пускаюць слязу, льюць слёзы, абліваюцца слязамі, ад чаго хоць ты плач, чаго хочацца да слёз, як асушваюць свае слёзы, глытаюць слёзы, як сляза слязу выганяе, у каго слінкі цякуць, хто глытае слінкі.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова смех. (1 гадзіна)

Раскажу вам, як падымаюць на смех, што бывае курам на смех, не на смех, калі бывае не да смеху, і смех і грэх, качаюцца ад смеху, спрачаюцца за пусты мех, а ў мяху смех.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова розум. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто бярэцца за розум, набіраецца розуму, жыве сваім розумам, а хто жыве чужым розумам, што ўзбрыдзе на розум, зводзіць з розуму, атрымліваецца на добры розум, якая справа не майго розуму.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова толк. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто збіваецца з толку, ведае толк у справе, узяў сабе ў толк, працуе з толкам, робіць без толку, збівае з толку, ад чаго няма толку.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы думка. думаючы. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто збіраецца з думкамі, што ў каго на думках, не ідзе з думак, прыходзіць на думку, робяць без задняй думкі, не доўга думаючы, што такое задняя думка.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе слова памяць. (1 гадзіна)

Раскажу вам, што выкідаюць з памяці, перабіраюць у памяці, вылятае з памяці, уразаецца ў памяць, не выходзіць з памяці, чытаюць на памяць, расказваюць па свежай памяці, было на памяці, чым захапляюцца без памяці.

Падагульненне вывучанага. (2 гадзіны)

Называем па свежай памяці новых знаёмых.

Віды дзейнасці:

на ўводных занятках:

знаёмства з разнастайнасцю ўстойлівых выразаў; групоўка фразеалагізмаў у залежнасці ад лексіка-семантычных груп слоў, што ўваходзяць у іх склад; складанне маршрута падарожжа; суаднясенне беларускіх фразеалагізмаў з рускімі адпаведнікамі; суаднясенне фразеалагізмаў з іх значэннем; вылучэнне прымет фразеалагізмаў; *пры знаёмстве з рознымі групамі саматычных фразеалагізмаў:*

знаходжанне фразеалагізмаў у мастацкіх тэкстах, тлумачэнне іх значэння ў кантэксце; знаёмства з этымалогіяй асобных фразеалагізмаў; суаднясенне фразеалагізмаў з іх значэннем; замена выдзеленых слоў у сказах, тэкстах патрэбнымі фразеалагізмамі; знаходжанне сярод вывучаных фразеалагізмаў блізкіх і супрацьлеглых па значэнні; аднаўленне дэфармаваных фразеалагізмаў; прыгадваенне засвоеных фразеалагізмаў з апорай

на прадметныя і сюжэтныя малюнкi-падказкі; дапаўненне сказаў патрэбнымі па сэнсе фразеалагізмамі; складанне тэкстаў з выкарыстаннем вывучаных фразеалагізмаў; вылучэнне вывучаных фразеалагізмаў у маўленні настаўніка; дыдактычныя гульні («Збяры пазл», «Знайдзі пару», «Хто больш?», «Фразеалагічнае лато» і інш.);

пры падагульненні вывучанага:

прыгадванне і называнне вывучаных саматычных фразеалагізмаў; знаходжанне іх у кантэксце, тлумачэнне значэння; аднаўленне дэфармаваных фразеалагізмаў; практыкаванні ў выкарыстанні засвоеных фразеалагізмаў ва ўласным маўленні.

Мяркуемыя вынікі.

Навучэнцы атрымліваюць уяўленні пра:

– фразеалагізмы як моўныя адзінкі, адлюстраванне ў іх агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей;

– ролю фразеалагізмаў у стварэнні вобразнасці, ацэнчанасці, эмацыянальнасці маўлення.

Навучэнцы набываюць уменні:

– вылучаць у маўленні саматычныя фразеалагізмы (устойлівыя выразы, у склад якіх уваходзяць назвы частак цела чалавека), тлумачыць іх значэнне;

– правільна выкарыстоўваць засвоеныя фразеалагізмы ў розных сітуацыях зносін.

IV КЛАС (34 гадзіны)

Уводзіны. (1 гадзіна)

Складаем маршрут далейшага падарожжа па Краіне знаёмых незнаёмцаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы дзверы, дах, вароты, двор, акно. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто *стукае ва ўсе дзверы, адмыкае адамкнёныя дзверы, жыве пад адным дахам*, у каго *вароты пірагамі падпёртыя, ёсць дах над галавой, няма ні кала ні двара, каму адчыняюць дзверы, паказваюць на дзверы, адчыняюць акно ў свет, даюць ад варот паварот*.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы сцяна, парог. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто *як сцяна маўчыць, як за каменнай сцяной жыве, становіцца сцяной, сцяна ў сцяну жыве, пераступае парог, абівае парогі*, каго *не пускаюць на парог*, што падобнае *на кітайскую сцяну*, пра што гавораць з *парога*, дзе гэта — *на парозе*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзіць будаўнічая лексіка. (1 гадзіна)

«Будуем дом» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы печ, стол, палічка, лаўка. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто *пад стол пяхком ходзіць, знайшоў тапор пад лаўкай*, хто *жыве з плеч ды ў печ*, што пачынаюць рабіць *ад печкі*, калі *стол ломіцца*, для чаго патрэбны *круглы стол*, як *раскладаюць па палічках*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзяць назвы мэблі і слова печ. (1 гадзіна)

«Расстаўляем» мэблю ў пакоі.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы сваякоў. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто такі *кум каралю*, каго называюць *мамінай дачушкай, маміным сыночкам, сваім братам, сваёй сястрой, хросным бацькам*, што ўспрымаюць з *малаком маці*, дзе знайсці *братсястрыцу*, колькі гэта — *старой бабе сесці*, якое *бабіна лета*, калі было *за дзедам шведам*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы сваякоў. (1 гадзіна)

«Робім» фотаздымак сям'і.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы іголка, мыла, кручок, шыла, нітка. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто *апануты з іголаккі, сядзіць нібы на іголках*, ідзе *як нітка за іголкай*, *прамок да апошняй ніткі*, *непрыметны як іголка ў стозе сена*, *мяняе шыла на мыла*, *увесь у мыле*, *трапляе на кручок*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзяць словы іголка, мыла, кручок, шыла, нітка. (1 гадзіна)

Чарадзейныя падарункі, зробленыя сваімі рукамі.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы адзення і яго дэталей. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто *нарадзіўся ў кашулі, апрануты па ўсёй форме, закасаў рукавы, не лезе па слова ў кішэню, заткне за пояс любога*, у каго *за каўнер не капае*, у *кожнай кішэні па жмені*, *вецер гуляе ў кішэнях*, *росту аршын з шапкай*, што сыплецца *як з рукава*, ад чаго *шапка валицца*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы адзення і яго дэталей. (1 гадзіна)

«Выбіраем адзенне» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы посуду. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто *мяняе гаршкі на гліну, таўчэ вадку ў ступе, носіць вадку рэшатам*, *адчувае сябе не ў сваёй талерцы*, каму *падносяць на талерачцы*, што *відаць як на талерцы*, што сыплецца *як з рэшата*, колькі гэта — *сем карабоў*.

Замацаванне ўстойлівых выразў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы посуду. (1 гадзіна)

«Ставім на месца посуд» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы абаранак, мёд, каша, яечка. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто *трымае хвост абаранкам*, каму *дастаецца на абаранкі*, у каго *каша ў галаве*, *яечка з галавы не скоіцца*, з кім *кашы не зварыш*, што *бывае як яечка*, калі *каша заварваецца*, *жыццё не мёд*, дзе *мёдам намазана*.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы масла, хлеб, кісель, бліны, дрожджы. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто *есць свой хлеб*, *як сыр у масле купаецца*, хто каму *дзясятая вада на кісялі*, што такое *хлеб-соль*, што ідзе *як па масле*, *расце як на дражджах*, *пякуць як бліны*, *бывае як маслам па душы*, *як масла*.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы прадуктаў харчавання. (1 гадзіна)

«Падносім хлеб-соль» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы раслін. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто аднаго поля ягада, раскусіў арэшак, заламаў асінку, глядзіць у кусты, таўчэ мак, трымаецца ціхай вады і ніжэй травы, каго абадралі як ліпку, дзе хоць рэпу сей.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы раслін. (1 гадзіна)

«Састаўляем гербарый» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы муха, камар, рыба, чарвяк, рак. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто ловіць мух, адчувае сябе як рыба ў вадзе, маўчыць як рыба, да чаго камар носіць не падточыць, каго чарвяк грызе, што так патрэбна як рыбе парасон, дзе ракі зімуць, як замарыць чарвячка, калі рак на гары свісне.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы бабёр, вавёрка, воўк, верабей, заяц, варона. (1 гадзіна)

Пакажу вам белую варону, пужаную варону, старога воўка і стрэлянага вераб'я, таго, хто як бабёр плача, як вавёрка ў коле круціцца, гоніцца за двума зайцамі, каму воўк дарогу перабег.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы жывёл. (1 гадзіна)

«Фотапаляванне на жывёл» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы геаграфічных аб'ектаў. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто расце на лес глядзячы, варочае горы, зорак з неба не хапае, як скрозь зямлю праваліўся, бывае як у лесе, у каго малочныя рэкі з кісельнымі берагамі, што не за гарамі, здараецца як гром сярод яснага неба, як дастаюць са дна мора, калі бываюць на сёмым небе.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы геаграфічных аб'ектаў. (1 гадзіна)

«Малюем» карту Краіны знаёмых незнаёмцаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы з'яў прыроды. (1 гадзіна)

Раскажу вам пасля дожджычку ў чацвер, хто кідае словы на вецер, шукае ветру ў полі, у каго вецер у галаве гуляе, каго як ветрам здзьмула, калі гром грывнуў і хмары згушчаюцца, а калі хмары рассяваюцца, што бывае як снег на галаву.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы з'яў прыроды. (1 гадзіна)

«Робім прагноз надвор'я» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы адзінак вымярэння часу, летаблічэння. (1 гадзіна)

Раскажу вам, хто бачыцца гады ў рады, не чакае ні хвіліны, прыходзіць хвіліна ў хвіліну, што бывае з веку ў век, на векі вечныя, ад веку да веку, з году ў год, каго чакаюць з гадзіны на гадзіну, калі настае зорная гадзіна.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы адзінак вымярэння часу, летаблічэння. (1 гадзіна)

«Вызначаем дакладны час» пры дапамозе фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы дзён тыдня. (1 гадзіна)

Пакажу вам, як серада з-пад пятніцы вылазіць, як серада на пятніцу крывіцца, што бывае без году тыдзень, не цяпер, дык у чацвер, у каго сем пятніц на тыдні.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы дзён тыдня. (1 гадзіна)

«Запаўняем штотыднёвік» з фразеалагізмаў.

Устойлівыя выразы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словы — назвы часу сутак. (1 гадзіна)

Пакажу вам, хто расце не па днях, а па гадзінах, едзе на ноч глядзячы, працуе ад ранку да ранку, у каго няма ні дня ні ночы, што бывае і дзень і ноч, дзень пры дні і як божа дзень ясна, для чаго яшчэ не вечар.

Замацаванне ўстойлівых выразаў, у склад якіх уваходзяць словы — назвы часу сутак. (1 гадзіна)

«Састаўляем рэжым дня» з фразеалагізмаў.

Падагульненне вивучанага. (2 гадзіны)

Называем па свежай памяці асноўныя пункты падарожжа і «атрымліваем білеты» пастаянных наведвальнікаў Краіны знаёмых незнаёмцаў.

Віды дзейнасці:

на ўводных занятках:

адрозніванне фразеалагізмаў ад свабодных словазлучэнняў; актуалізацыя ў маўленні засвоеных самастойных фразеалагізмаў; вылучэнне іншых груп устойлівых выразаў, з якімі адбудзецца знаёмства на факультатывных занятках;

пры знаёмстве з рознымі групамі фразеалагізмаў:

знаходжанне фразеалагізмаў у мастацкіх тэкстах; тлумачэнне іх значэння ў кантэксце; суаднясенне фразеалагізмаў з іх значэннем; знаёмства з этымалогіяй асобных фразеалагізмаў; чытанне фразеалагізмаў з апорай на схемы; замена выдзеленых слоў у сказах, тэкстах патрэбнымі фразеалагізмамі; замена фразеалагізмаў у сказах блізкімі і супрацьлеглымі па значэнні; знаходжанне сярод вивучаных фразеалагізмаў блізкіх і супрацьлеглых па значэнні; аднаўленне дэфармаваных фразеалагізмаў; прыгадванне засвоеных фразеалагізмаў з апорай на прадметныя і сюжэтныя малюнкi-падказкі; дапаўненне сказаў патрэбнымі па сэнсе фразеалагізмамі; вылучэнне вивучаных фразеалагізмаў у маўленні настаўніка; складанне тэкстаў з выкарыстаннем вивучаных фразеалагізмаў; дыдактычныя гульні («Знайдзі сінонімы», «Збяры пазл», «Хто апошні?», «Фразеалагічнае лато» і інш.);

на занятках па замацаванні вивучанага:

прыгадванне і называнне фразеалагізмаў (у тым ліку з апорай на малюнкi); знаходжанне вивучаных фразеалагізмаў у кантэксце (сказы, тэксты), тлумачэнне іх значэння; аднаўленне дэфармаваных фразеалагізмаў; групоўка блізкіх па значэнні фразеалагізмаў; падбор фразеалагізмаў для характарыстыкі

герояў вядомых беларускіх казак; практыкаванні ў выкарыстанні засвоеных фразеалагізмаў ва ўласным маўленні; дыдактычныя гульні;

пры падагульненні вывучанага:

прыгадваанне і называнне вывучаных фразеалагізмаў; знаходжанне іх у кантэксце, тлумачэнне значэння; аднаўленне дэфармаваных фразеалагізмаў; практыкаванні ў выкарыстанні засвоеных фразеалагізмаў ва ўласным маўленні.

Мяркуемыя вынікі:

Навучэнцы пашыраюць уяўленні пра:

фразеалагізмы як моўныя адзінкі, адлюстраванне ў іх агульназначальных і нацыянальных каштоўнасцей;

ролю фразеалагізмаў у стварэнні вобразнасці, ацэнчанасці, эмацыянальнасці маўлення.

Навучэнцы набываюць уменні:

вылучаць у маўленні і тлумачыць значэнне фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзяць розныя лексіка-семантычныя групы назоўнікаў: будаўнічая лексіка, «сваякі», «мэбля», «посуд», «расліны», «жывёлы», «прадукты харчавання», назвы геаграфічных аб'ектаў, з'яў прыроды, адзінак вымярэння часу і летапачаткаў, дзён тыдня, часу сутак;

правільна выкарыстоўваць засвоеныя фразеалагізмы ў розных сітуацыях зносін.

АСНОЎНАЯ ЛІТАРАТУРА

Для настаўнікаў.

1. Верещагин, Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. — М. : Индрик, 2005. — 1038 с.

2. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. шк., 1998. — 271 с.

3. Методыка выкладання беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. спецыяльнасцей устаноў, якія забяспечваюць атрыманне выш. адукацыі / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага. — Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.

4. Мокиенко, В. М. В глубь поговорки : рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений / В. М. Мокиенко. — СПб. : Паритет, 1999. — 224 с.

5. Свірыдзенка, В. І. Фразеалагізмы на ўроках беларускай мовы і літаратурнага чытання. 2–4 класы: дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі / В. І. Свірыдзенка, А. С. Васілеўская. — Мінск : Аверсэв, 2017. — 93 с. : іл.

Для вучняў.

1. Грабчикова, Е. С. Фразеологизмы в картинках : [для младших школьников] / Е. С. Грабчикова. — Минск : Пачатковая школа, 2018. — 175 с.

2. Грабчикова, Е. С. Фразеологизмы в картинках. Новые истории! : [для младших школьников] / Е. С. Грабчикова. — Минск : Пачатковая школа, 2015. — 159 с.

3. Коваль, У. І. Чым адгукаецца слова : фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях / У. І. Коваль. — Мінск : Нар. асвета, 1994. — 48 с.

ДАДАТКОВАЯ ЛІТАРАТУРА

Для настаўнікаў.

1. Аксамітаў, А. С. Прыказкі і прымаўкі. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедральных збораў, рэдкіх выданняў 19 і 20 стст. / А. С. Аксамітаў. — Мінск : Беларуская навука, 2000. — 320 с.

2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. М. Янкоўскі. — Мінск : Навука і тэхніка, 1992. — 491 с.

3. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. — Мінск : БелСЭ імя П. Броўкі, 1993. — Т. 1. — 590 с.; Т. 2. — 607 с.

4. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Народная асвета, 1981. — 160 с.

5. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў : у 2 ч. — Ч. 2 / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Народная асвета, 1993. — 200 с.

6. Мокиенко, В. М. Загадки русской фразеологии : науч.-попул. / В. М. Мокиенко. — М. : Высш. шк., 1990. — 160 с.

7. Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Санько. — Мінск : Навука і тэхніка, 1991. — 218 с.

8. Шкраба, І. Р. Самабытнае слова: слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. — Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1994. — 223 с.

Для вучняў.

1. Гаўрош, Н. В. Фразеалагічны слоўнік для сярэдняй школы / Н. В. Гаўрош, І. Я. Лепешаў, Ф. М. Янкоўскі. — Мінск : Народная асвета, 1973. — 352 с.

2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. — Мінск : Беларуская навука, 2002. — 511 с.

3. Роголёва, Е. И. Ума палата : детский фразеологический словарь / Е. И. Роголёва, Т. Г. Никитина ; худож. А. Доброчасова — М. : Издательский Дом Мещерякова, 2017. — 160 с. : ил.

Электронны рэсурс

<https://www.aversev.by/rus/skachat/22632s>.

Свірыдзенка В. І., кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства БДПУ

Да 2019/2020 навучальнага года аўтарскім калектывам (В. І. Свірыдзенка, Ю. В. Бяловай, А. С. Васілеўскай) рыхтуецца вучэбна-метадычнае забеспячэнне факультатыўных заняткаў: вучэбна-метадычны дапаможнік для настаўнікаў і сшытак на друкаванай аснове для вучняў.